

Перед вступом до філософії.

Є книжки з заголовком „вступ до філософії“, які дають філософію замість вступу, або вступ замість філософії.

Ні одні ні другі не є гірші і хто зна, чи кращі є ті, що сягають ся погодити потребу вирішати невіршені проблеми з необхідністю пояснення: чому вони є проблемами. „Вступ до філософії“ був би зовсім невинною, не небезпечною книжкою, колиб він був призначений для тих, які не почувають вже потреби вступати в світ філософії. А проте він найчастіше пишеться для тих, які беруть його з вірою, що завдяки ньому вийдуть до святині мудрости. Таку віру — одну з прояв молодечного ідеалізму, навіть найбільше наївного — може завжди зрівноважити досвід, що святинь мудрости є стільки, скільки є нетрів і блуканини між ними на шляхах людських пошуканок. Становище автора вступу до філософії стає незвичайно важке, коли свідомість такої правди супроводить його пишучу руку. Коли-ж ні, то воно легке наче віра його читача.

Чим має стати для читача вступ до філософії? — на таке питання може мати філософ стільки відповідей скільки на запит: у чім завдання і суть філософії?

Тому найлегше бути автором вступу до філософії нефілософові. Найкращий доказ, що ні один з великих філософів не написав вступу до філософії.

Кожний з них мусів почувати, що така праця або надто легка, або надто важка. Коли вступом до філософії вважати огляд філософічних систем, напрямків, ідей, монять, то се надто легко, бо при такому завданню можна полшити на боці питання: — чи людина, познайомившись з таким оглядом, зрозуміє вагу філософічного зусилля.

А надто важко вдоволити читача авторів, якого розуміння філософії є на стільки різне від бажань читача, що перш усього він є приневолений вести боротьбу з тими бажаннями. Людина, що звертається до „вступу до філософії“ з бажанням увійти в світ філософічних проблемів, відчуває невідхильну потребу придбати як найшвидше суцільний і непохитний світогляд. Така сама потреба створює і справжнього філософа та кермує його пошуканками. Видасть ся: що він стоїть незвичайно близько до свого читача. Навіть сама потреба пошуканки відповіді на проблеми буття повинна вже наближувати його до психології такого самого шукача.

Однак нема більших психологічних суперечностей, як бажання мати суцільний світогляд і як потреба шукати його. Нема філософа якого життява мудрість дала би йому змогу зректи ся суцільного світогляду. А проте, коли його світогляд став на стільки непохитно-суцільним, що він може лишень переказувати нам його висновки, тоді він має якнайменше змоги викликати в нас потребу самостійної пошуканки.

Я почував себе все збентеженим при запиті: — що треба читати, щоби виробити собі „науковий“ світогляд. Я ніколи не мав певности, що мій світогляд є науковий, бо все сумнівав ся чи і сама наука може дати якийсь повний світогляд. Та коли мені доводилось чути самовпевнені погляди скептиків, чи анархістів, що філософія є зайвою забавкою, бо не дає ніяких підстав для будування ідей — я не почував великих труднощів, щоби показати їм, що їх ідеї є звязані з дуже непохитним і суцільним філософічним світоглядом. Отся легкість не мала своєї причини тільки в тому, що легше показати другому його готовий світогляд, ніж дати готовий свій тому, хто не має ніякого. З таким поглядом можна би ще навіть суперечатись. Але досить розуміти вагу індивідуального, наскрізь суб'єктивного матеріялу, з якого будується світогляд, щоби стати скептиком супроти власного, хочаби виплеканого роками зневір і поревів. І я питав себе часто: — чи не тому автори „вступу до філософії“ так часто лякають ся казати про сей індивідуальний матеріял, з якого склали вони розумінне чужих ідеї і власні ідеї; — чи не тому силкують ся вони так дуже викинути з свог „я“ з обсягу своїх дослідів і теорій? Автор „вступу до філософії“ бажачий переказанням, розслідуванням і критикою філософічних систем впровадити новиків в круг їх проблем відчуває себе найпевнійше тоді, коли найшов тайну: чому кожний з світоглядів хитав ся.

Критика кожної ідеї є звязана невідхильно з поняттям „вартости“. Само поняття „вартости“ є спробою розмежування ідей і звязаних з ним прояв на обсяг суб'єктивного і об'єктивного. Наша потреба найти розв'язку деяких проблем є потребою означити межі об'єктивности наших ідей. Читач вступу до філософії йде за соєю першою, найсильнійшою для нього потребою.

Він жеде від філософа ясних, рішучих означень: який зміст можна звязувати з поодинокими ідеями, — якими ідеями можна означувати зміст найважливіших для нього прояв і переживань.

Чи сам філософ не відповідає собі на таке саме питання? Чи ідеї і поняття, при помочі яких він силкується передати своє розумінне життєвих прояв є більше непохитні, більш означені і прозорі ніж ідеї людини, для якої життя є давно вирішеною проблемою, дуже

ясно означеним і прозорим завданням? Ми часто повторяємо гадку, що філософ різниться від людини з наївним поглядом на світ в сьому, що поняття, якими він користується є поняттями з ясно-означеним змістом.

Се правда, коли хочемо тим сказати, що в буденному життю люде не перевіряють змісту ні розуміння своїх понять і що не почувають навіть потреби робити сього. Та чи не краще було би сказати, що філософ се людина, для якої ні одно з буденних слів не має ясно-означеного змісту і в якому кожне найбільше прозоре поняття, яке иньшим дає змогу видавати безсумнівні присуди — прокидає нові сумніви, а з ними і нові проблеми. Філософ не робить нічого иньшого як поет і маляр, які зупиняють ся перед розваленим тинном, найбанальнішим предметом, повз який що дня проходять байдуже тисячі. І ось він має нараз казати про суть і вагу життя тим, які вірять, що філософія дає на се безсумнівні відповіді. Він має казати про життя при допомозі понять і ідей, зміст яких залежить від самого розуміння сього життя, розуміння на стільки індивідуального, що ні одна з відповідей полишених иньшими не може його вдоволити вповні. Чи не дивниця, що найлегше можуть критикувати чужі світогляди ті, які вірять у свою наукову обективність і майже іронічно глядять на тих, що займають ся такою невдатною роботою як будівля світогляду з „власного“ матеріялу. А проте: чи існує якийсь світогляд, який був би збудований не з „власного“ матеріялу, коли зважити, що головні філософічні ідеї і поняття змінюють ся як найчастійше і як найбільше завдяки самій своєрідній духовій організації філософа. „Причина“, „субстанція“, „душа“, „дух“, „світ“, „дійсність“, „свідомість“, „воля“ — кожний з сих термінів є вже у філософа вслідком поняття вартости в якнайширшому розумінню, вартости майже апіорної, покладеної заздалегідь в усіх тих питомих умовах, завдяки яким одиниця приймає в себе зовнішній світ, цїнує його і зясує свої потреби.

Філософ творячи свій внутрішній світ на подобу зовнішнього, або краще: — зовнішній на подобу внутрішнього йде за індивідуальною потребою зясувати своє становище супроти нього так, неначе би бачений ним світ був одним існуючим справжнім світом, а він сам неначе би носив у собі найбільше суті прикмети „людини“. А одночасно, він як філософ, не може не розуміти, що „світ“ і „життя“ се є дуже грубі узагальнення безмежної скількості суперечних матеріяльних і духових потреб і що в невпинній боротьбі між ними, його власна потреба: — розуміти світ і життя, розяснювати його, стежити за його проявами — се тільки одна з рівнорядних мільонових потреб.

і ледви чи не одна з найслабших, коли зважити оруддя її перетворення в біологічну силу, яка може тривати і розвиватись.

Тому їй не дуже філософічно було би обурюватись на таке просте і невинне бажання як складання підручників для людей, які цікавлять ся тим, що думали філософи і до яких висновків дійшли про суть буття. Навіть скромно переданий зміст філософічних творів відповідає дуже добре дуже реальній меті з якою читачі користують ся такими підручниками. Сі читачі або студенти, які мають відповісти на всі запити професора, або спрагнені науки шукачі тривких „фактів“, люде, які не зможуть втишити своєї спраги заки не знатимуть сотки нових фактів: прізвищ, заголовків, дефініцій. Адже професор філософії, як і студент на іспиті, мають свої означені обовязки і вони безумовно повинні знати те, що є написано в книжці; — перший для вдержання своєї поваги, — студент задля ще позажнійшої причини. Професор філософії не має обовязку відповідати на загальну проблему і чимало є таких, які навпаки: вважають своїм обовязком пригадувати студентам, що се справа — особистих пересвідчень і що їм, як будучим учителям філософії треба чогось тривкійшого, менше суб'єктивного, перш усього: „професіонального“, „фактичного“ просвічення. Адже не знати сього, що є написано в книжці і що може знати кожний — сором.

Нині так стоїть справа, розумієть ся, у нас, у словянських університетах і здебільша в краю наших духових виховател в у Німеччині. Спеціалізація в усіх обсягах науки довела в Німеччині до фанатичної віри в чудотворність наукової об'єктивізації, а проблема відношення науки до філософії була що йно поставлена Берґсоном з новою силою в чисто дуалістичній формі.

Хоча і сам Берґсон не відкинув категорично можливости найти нову синтезу наукових методів та здобутків завдяки філософічній інтуїції.

Мабуть совісне сповнюванне обовязку деяких професорів довело їх до передсвідчення, що вони повинні якнайбільше відповідати тям потребам задля яких держава оплачує університети, а студенти відвідують їх. Філософія, як предмет навчання, є радше перевіркою памяти, в найкращому разі: знаттем, а не самохітною потребою перевірки своїх пересвідчень. Філософія, як потрібний предмет навчання мимохіть стає чимсь в роді „науки“ і не дивниця, коли багато професорів філософії гадає, що питання про свободу волі, безсмертність, про взаємини тіла і душі можна доторкати що йно тоді, коли ми познайомили ся з усіми філософічними системами в хронологічнім порядку. У своїх доказах, що вони не помиляють ся що до наукової методи, вони користують ся

Л.-Н. Вістник, кн. VII—VIII.

4

невпинно порівняннями з поодинокими точними науками і психологією своїх слухачів відчитують при допомозі наскрізь наукових законів.

Однак сама психологія професора філософії викликає сумніви: чи і вона не підлягає деяким законам? — а коли вони не є науковими і не можна їх зясувати, то може вони є бодай менше химерними ніж сї ріжноманїтні нез'ясовані потреби з якими звертають ся до них слухачі „справжнього наукового світогляду“.

Коли кажу „професор філософії“ — ніколи немаю на гадці справжнього філософа. Я мав нагоду слухати професорів філософії, які є справжніми філософами, однак вражінне полишене їх викладами не мало нічого спільного з навчанням. Проголошувані ними погляди були без сумніву вислідками їх довголітних роздумувань, однак ми, слухачі, не вертали ся до дому з поглядами, які можна би назвати чимсь в роді вислідку останніх наукових дослідів. Важко було зясувати: чи полишений їх ідеями вплив наближував ся радше до цілючого флюїду зєдинюючого розкинені в мізку обривки понять разом з померклими почуваннями, чи се були окрушки динаміту, що впали в наше нутро і там розривали наші гармонійні сполуки. В таких хвилинах я думав про чимало тайн у світі ідей, однак хоча спокуса найти ключ відкриваючий тайни світоглядів є така велика як бажання бути самому тайною — я ніколи не зустрічав ся з гадкою: завдяки яким тайнам може філософ на нас впливати? я почував тоді несвідомо, що філософ, яким ми захоплювали ся був так мало професором, що можна йому було без сорому вибачити всі даремні силкування, щоби все-ж таки сповнювати свій обовязок як найбільше традиційно.

Філософ — ми почували се — учив нас тому, що ми не в силі були від його навчитись як треба вчити філософії інших.

Філософ, що стає вчителем філософії, не находить ся в дуже ріжнім становищі від критика, який має написати шкільну історію письменства, або від історика, який має скласти підручника. У своїй свідомості вони невпинно зустрічають ся з межою на якій починаєть ся самостійне зусилля їх думки, де думка вириває що йно як сумнів, як запит, як проблема неменьше нез'ясована ніж проблеми їх слухачів, а з другого боку зустрічають ся з межою, де всі питання є вирішені, впорядковані, зложені супокійно у висувки як старі невіграні льотерійні білети. Як погодити сї два протилежні, а подекуди і ворожі, суперечні світи: один вириваючий з за обрїя мряк, повний конфліктів з привидами, та зневірами; другий: світ людсї бажуючих найти якнайшвидше провідну зорю, яка як ліхтар, освічувала би їм дорогу?

Ясно, що в світогляді професора що раз сильнійші права здобуває собі двоєрідність ідей і що всі сї ідеї, які він уважає дуже

близькими собі, найціннішими тому, що в них спочивають невиявлені ще зародки нових творчих просвітків — він полишає на боці з ляку, щоби не стати незрозумілим, — щоби не порушити викінченої гармонії свого систематичного знання. Рівень, на якому витворюється його порозуміння з учениками нагадує тоді ту нейтральну сферу схем, коли нам ніяково перед чужою людиною підсилювати свої теоретичні міркування прикладами з особистих переживань.

Не всі справжні філософи, філософи-відкривники нових ідей, полишали їх в собі, коли були вчителями філософії. А проте їх виклади не могли ніколи стати чимсь більше як коментарієм їх творів, а треба сумніватись, чи глибокі ідеї розповсюджені в такій доступній формі роз'яснення стають сильніші в наслідках.

Є щось глибоко-трагічного, сумного аж до саркастичної усмішки в силкуванні великого філософа, коли він є приневолений знаходити для своїх ідей таку загальнодоступну форму, яка мала би висказати суть звязаного з нею переживання, що вилось перший раз у формі безпосереднього зіткнення з проблемою. Є чимало сентиментальних все-світників, обхоплених запалом просвічування, які обіцюють і філософії і людству незвичайний духовий розвиток, коли філософія стане поширюватись в як найпопулярнішій формі. З ними можемо не суперечатись. Їх погляд про ідею бере як підставу становище, що ідея се таке ество якого суть, вартість не змінюється від вбрання в якому воно мандрує по божому світі. Боронити ідей недоступних загально значить здебільша навіть в очах людей „поважаючих науку“ : — виступати проти ясности ідеї і відкидати ширину суспільної вартости, як їх мірева. Тому краще згодитись, що поняття творчости і тут, як усе скрізь, є умовне і що трагізм великого філософа, коли він стає невеличким учителем полишає також дуже животворні наслідки в суспільности. Можна не падькати над трагізмом культури що її надзмисловий світ не вміє поширюватись на як найширші маси, так як поширюють ся винаходи в їх практичному приміненню. Наївно булоби домагатись, щоби релігії могли поширюватись без зовнішних символів, обрядів, церков, священників, або, щоби до церкви мали право входу тільки священники. Не треба домагатись, щоби професор філософії умів приготувати своїх учеників на якоесь вище становище ніж на те, яке для нього самого є найвище : — на професора філософії. Тому можна сказати, що професор філософії доходить прегарно до бажаної мети, коли для палких молодих голів шукаючих єдиної безумовної правди він дає вступ до філософії, де познайомлює читача з найбільше суперечними світо-глядами, системами, напрямками.

Коли він прокидає в читачу завдяки різноманітності проблем їх незасовності потребу гармонійного їх погодження, то зовсім поганого діла не робить він і тоді, коли сам зводить сю різноманітну незасованість до самовпевнених гармонійно-викінчених висновків.

Коли скажемо, що деякі підставні домагання автора вступу до філософії і домагання читачів є парадоксальним непорозумінням, то можна би додати, що дійсність, її форми реального життя, в яких виявляють ся ідеї — поводить ся з нашими „ідеальними домаганнями“ так, неначе би їх парадоксальність домагалась поправки. Можемо дуже щиро боронити погляду, що найкращим завданням вступу до філософії повинно бути підготовлення читача до завдання справжнього філософа, одначе, коли згодитись з фактом, що підготовлення філософа майже ніколи не починаєть ся з таких книжок як вступ до філософії тоді треба би і легко згодитись з фактом, що „вступ до філософії“ сповнює дуже скромне завдання, наскрізь практичне, не дуже філософічне. Термін „вступ до філософії“ не треба брати в инакшому розумінню, ніж користують ся ним люде бажаючі познайомити ся з філософією як з систематичною наукою. В книжках, що силкуватимуть ся сповнити їх бажання, буде тоді як найменше філософії в розумінню потреби вирішати як найбільше сумнівні проблеми звязані з переживаннями хвилюючими автора.

Наскрізь практична, професіональна потреба, з якою бере в руки „вступ до філософії“ пересічний загал на стільки впливає на психологію автора такої книжки на скільки він хотів би як найшвидше бачити безпосередний корисний вплив своєї праці на читачах.

Чи мало дуже палких молодечих голів шукаючих у вступі до філософії ключа до дверей Сезама нагадує своєю потребою з оповідання Успенського, сього „невидужливого“ який бажав почати своє відродження з такої книжки, де писалось би про те, що було на початку всього.

Спокуса — дати у вступі до філософії такі підставні висновки філософічної думки, які могли би для новика стати провідною ниткою в його пошуканках — є так велика, що чи мало „вступів до філософії“ викликає вражіння, неначе би їх автори вірили, що існують справді якісь підставні висновки філософічної думки, висновки „науково-об'єктивної“ безсумнівності.

Нема нічого більше нефілософічного як критика філософічних систем і напрямків у вірі, що можна відкинувши їх помилки скласти суцільний науковий світогляд вільний від суб'єктивних впливів; одначе аналіза філософічних світоглядів у вірі, що можна їх не критикувати є ще більше нефілософічна.

Неофіт, повіривши в філософію як в науку — надто часто довідується про тільки невиважені, грубих гріхів у найніжнійшій питві філософічної теорії, про тільки найсуперечнійших філософічних напрямків та систем, що він не має сміливості і рішучості прийняти який-небудь світогляд як свій.

Він стає надто розумним на се. Професори стільки разів уважають своїм обов'язком проголошувати правду, що в дорозі до правди треба перш усього оминати логічних похибок, — що вже вони самі часто звикли глядіти на світогляд як на решето, себ то бачити крізь нього завдяки дірам. Наслідком такої обережності голова звеличника філософії сама буде подібна до решета і завдяки тій прикметі вона може без труднощів пересівати всі світогляди, лишаючись незмінною. Не лишень вона вступає в філософію але і філософія вступає в неї. Вона знаходить сей тривкий світ правди якого шукала. Для неї не буде ніяких сумнівів, які переживав, напр. Декарт, і не буде тому, що вона зможе пригадати як стій, що відповів на них Кант і вона не впаде в Кантівські антиномії, знаючи про них погляд Шопенгауера. Вона знає з філософії стільки фактів, що потреба мати крім них ще й погляди видаватиметься її дїтвацию і зайвою, — а може і неможливою. Добродій з головою повною історії філософії буде навіть певний, що найтривкіші і найбільше вироблені погляди не мають ніякої індивідуальної прикмети; філософ — на його гадку — повинен бути на стільки скромний перед обличчям об'єктивної надособистої правди, що повинен душити в собі все, що має зв'язок з власним „я“. Адже при такому розумінню філософії можна навіть не користуватись власними поглядами при цїнуванні філософічних ідей, тому, що досить покликати ся на похибки одного філософа, щоб доказати похибки другого.

Автор „вступу до філософії“ має велику схильність ставитись до філософів так, неначе би він був лікарем, що розслідує дуже пильно ворування живчика, щоб рішити: „здоровий“ чи „недужий“; люде які очікують від професора філософії розв'язки тайни філософічних суперечностей звертають ся нього як до лікаря.

Пешуканка об'єктивної „золотої середини“ є нераз причиною, що професор глядить на центральну ідею філософа як на його недугу і починає вірити, що філософ не сотворив непохитно-безсмертного світогляду тому, що надто багато слухав своїх індивідуальних переживань. А проте: вмієть критикувати всі філософічні світогляди не є ще доказом ні об'єктивності ні індивідуальності. Зрікатись в ім'я об'єктивності індивідуального становища супроти чужого світогляду се становище не менше засоване як не мати грошей.

Може де хто занинути: — а чи булоби краще, наколи б підготовленням до філософії займались філософи, які розвивали би перед новиками власні ідеї з апольоґетським запалом?! Про корисність проповідування своїх поглядів в університетській катедри Канта, Гегля чи Шеллінґа і в наших часах: Берґсона чи Джемса можна би — скаже де-хто — суперечати ся. — „Їх вплив — скаже професор, який хоче обмежитись об'єктивною ролюю посередника між чужими ідеями — на слухачів буває на стільки великий, що здебільша витворює засліплених доґматиків віруючих у свого вчителя як в живу, неохибну правду; а я — запізнаю їх з усіми філософічними теоріями, вказую в кожній добрі і лихі сторони, позваляю кожному вибирати ту, яка йому подобається, а своїх поглядів нікому не накидаю“... Можливо, що таких наївних професорів вже нема: що кожний з них знає, як багато індивідуального вкладає в найбільше об'єктивну характеристику чужої системи. Можна навіть признати великою заслугою професорів філософії, коли вони не засовують свого світогляду і не накидають його як мірева чужих, почувавши свідомо, що зробити цього не в силі. А все ж: ні їх скромність ні їх самовпевненість не рішає ще питання: чи їх ученики можуть найти в їх безособистій об'єктивности відповідь на індивідуальні проблеми або чи їх сильно зазначені індивідуальні погляди в силі заступити ученикам бажану ними об'єктивність.

Коли вступом до філософії вважати оповідання про те, що думали філософи — то мабуть не доседеть ся ставити суворих домагань ні перед вступом до філософії ні по ньому. Коли глядіти на ідеї як на факти, то і для автора і для читача такої книжки найважнішою справою буде не проблема: якій духовій потребі супроти конкретної дійсности відповідало у філософа, напр., поняття ідеї, а важливо буде знати, що Льюк сказав: „ідеєю називаємо всілякий предмет нашої думки“ а Кант: „Ідея се поняття розуму, якому-то поняттю не відповідає ніякий предмет досвіду“... і т. д. — як в енциклопедії.

Хто має надію звести колись усі життєві прояви до гармонійно-прозорих законів роз'яснених наукою сей буде гадки, що метою філософії є найти як найточніші формули, — і що корисно, коли філософії вчать так, як кожную иньшу науку. Коли добачувати філософічний світогляд в такому становищі супроти дійсности, яке вважає можливим глядіти на неї з вірою в мудрість її підстав то можна згодитись, що нема такої вузької системи і методи, які не могли би стати вступом до філософії. І шкільні підручники прокидають відразу до систематичної мертвеччини абстрактних понять і приневолюють працювати самостійно в зовсім прот. лежнім напрямку від стежок витончених жрецами мудрости спасаючої від духових знемог.

Не кажім, що знаємо в якому напрямку можна **пайти** нові, ще невитоптані стежки мудрости і що їх прочуття є вищою духовою потребою ніж потреба жити в старім добре знайомім світі перевірених, безсумнівних фактів. Скажім, що ні професори, які звертають ся до **як** найширшого кола при помочі ясных ідей, ні філософи, які зовсім не числять ся з потребами пересічного інтелігента не є тими ідеальними провідниками, які впроваджують нас у філософію як у святиню спасаючу нас від духових знемог. Важко буде навіть боронити погляду, що метою філософії є прокинути в як найбільшій скількості одиниць зусилля, щоби поглинути на дійсність і на наші взаємини з нею **як** на проблему. Жити так як живе дерево: зростаючи животворними соками землі і сонця, поза проблемами і поза ідеями — се також філософія.

Ми зітхаємо: чому професори філософії не є справжніми великими філософами; та може й неменьше зітхаємо тоді, коли справжній великий філософ стає професором. Справжній філософ, на щасте, не стає меншим від сього, що принадом роблять його вчителі філософії, так само як вчитель філософії не стає справжнім філософом у силкуваннях невпинно філософувати. Оба вони, і як філософи, і як учителі, мають вплив на дійсність лишень завдяки впливові на одиниці, які почувають, що філософія є наскрізь індивідуальним становищем супроти сього, що є для них дійсністю. Об'єктивні „перші підстави“ світогляду, яких шукають автори і читачі вступу до філософії починають ся що йно з сьогі хвилини, коли людина почуває, що її ідеї, пересвідчення і теорії є її наскрізь індивідуальним здобутком. Що йно тоді вона починає силкуватись, щоби надати їм об'єктивну вагу. Знати: завдяки яким особистим умовинам, досвідам і нагодам ми дійшли до своїх поглядів і почувати на скільки вони залежать і можуть ще залежати від зовнішнього світа, се знати одночасно, в як великій мірі сеї зовнішній світ умовин, досвідів і нагод залежить від сили нашого впливу на нього. Лишень ті, які вірять в неособисту понад-індивідуальну вагу своїх ідей незалежних від власних переживань — лишень сі втратили розуміння об'єктивности. Хоча би їх світогляд був як найповнішою системою збудованою з найочевидніших правд великих філософів то все ж таки лишень ся він тільки наскрізь суб'єктивною оманю, коли не буде він жити безпосередними, наскрізь індивідуальними потребами шукаючої людини і коли не найде шляхів, якими міг би себе утрєвалити в дійсности: продовжуючи себе в інших світоглядах. В світогляді, який може вже росповсюднювати відкриті безсумнівні правди — все є здійснене і нема ні джерела потреб ні потреби пошуканки; його не оживляє індивідуальне зусилле перевірки

своїх ідей новими сумнівами і досвідами; він є розумний у своїй рівновазі як том енциклопедії. Слухаючи деяких поважних професорів, які вчили своїх учеників святої пошани для непохитних „наукових фактів“ нерозумно приходило мені в голову як вони поставились до свого світогляду, коли б одного дня виявилось, що один з визначних творів великого філософа — їх вчителя є звичайним памфлетом його противника з протилежного напрямку. Думаю, що вони могли би своїм студентам заявити зовсім спокійно, що погляди такого філософа втрапили вже свою стійність супроти нових наукових дослідів, які відкрили, що вони не є його власністю.

Поважаймо факти. Між ними є і сей, що філософія не може ні починатись з фактів ні кінчатись фактами, коли сама хоче бути чимсь більше як низкою фактів, так дуже нецікавих як її добродії, які поза ними не бачуть проблем.

Ось чому „вступ до філософії“ повинен бути сповідю особистих пошуканок і знахідок у сфері ідей, які є орудником для висказання себе при їх помочі, так як орудником для поета є образи, для маляра коліри, для композитора — звуки і т. д. Філософ не є більше об'єктивним ніж вони. Його ідеї є на стільки сильно звязані з усіми питомими прикметами його характеру, вразливості, умовинами його життя, напрямку, просвічення, особистих переживань і т. д. що інколи один давно-минулий молодечий досвід заважає на його становищі супроти одної з найважливіших метафізичних проблем. Коли автор „вступу до філософії“ не зважить ся глядіти на найзагальніші метафізичні проблеми і напрямки, на чужі теорії і системи крізь власні переживання, то і його ученик не в силі буде глядіти на власні переживання крізь найзагальніші проблеми і напрямки.

У світогляді філософа найважливіше є не те, що він приймає віру в свободу волі або в Бога; — далеко важливіше є те: чому він їх приймає. В сі постуляти вірить він часто вже тоді, коли про філософію немає ще поняття і всі його пізніші метафізичні роздумування є лише пошуканкою доказів, щоби виправдати, оборонити віру, яка є сильніша ніж руйнуюча аналіза напіраючих на неї теорій. Найцікавішим фактом у кожній філософській системі є саме своєрідна сполука індивідуального змісту з найзагальнішими абстрактними формами ідей. Ідеї філософа зростають до об'єктивної ваги саме завдяки його суб'єктивно-питомій своєрідності як означеній одиниці. Ми приймаємо їх як правду може лишень тому, що він надав їм таку виїмкову форму, яку не можна би уявити собі в злучі з ніяким иньшим людським „я“.

„Вступ до філософії“ не повинен бути вказанням якихсь загальних, давно порейдених автором стежок з якими нині вже його лишень спомини.

Правди з якими вяже нас сломин давно пережитого минулого приймаємо так легко як закиди, що ми помилялись віруючи в них. Усе, що приймаємо легко є лишень звичайним, нецікавим фактом.

Що ж легше можна прийняти ніж факт? — факт названий тому фактом, що супроти нього мусить замовкнути думка почуваюча потребу перетворювати дійсність.

Філософ може відкрити нам доступ до деяких становищ, з яких глядять на дійсність — кажучи нам про те, що він бачить з них в моменті, коли хоче поділити ся з нами своїми переживаннями, себто кажучи про те, що для нього самого є питанням не розясненням ще, ввринаючим як досвітні хмаринки на обрію, схвильованим від сподівання, здогадів і єумнівів.

О. СЛІСАРЕНКО.

В горах.

* * *

Раз хмарка світлим ранком
Під гомін водних лір
Легким своїм серпанком
Повила чоло гір.
Струмки ж кресали скелі
Й гукали їй: лети,
Бо ми тоді веселі,
Коли ридаєш ти!..

* * *

Потонули гори
У вечерній млі.
Шепче казку море
Стомленій землі.
Сплять грзнітні груди,
Спить зелений лавр, —
В день їх море збуде
Дзвонами літавр!
